

Agatha

Csiky Gergely születésének századfordulójára

A kisfiú, édesanyja kezén, most fordul be a Kerepesi-útról a Vas-utca. Messzi útról jönnek: a budai Várbarázból, ahol Strobl mester most mintázta a kisfiút — a Dcák-émlék egyik puttója lesz majd belőle.

Amint az utca szögletén túl-kanyarodnak, nehéz testű, lihegő járású úriember lépked előtük nehézkesen. Öltözéke után akár papnak is vélhetné az ember, ha nagy, alákonyuló bajsza, angolos pofaszakála s főként az akkoriban divó, erősen széthajló „zengő krágli” s rajta a bohémesen, lazán lefityegő fekete, lavalliere-kötés el nem árulná, hogy civil ember noszogatja magát előre a Vas-utca árnyékos oldalán.

A kisfiú kitépi magát anyja kezéből s lelkendezve kiáltoz a gérokkos úr felé:

— Gergely bácsi! Gergely bácsi! Gergely bácsinak meg sem kell fordulnia. Az ismerős gyerek-hangra bozontosan összenőtt, komor szemöldöke megenyhül s kitért karja közé fogadja a feléje rohanó kisfiút. Barátságos mosoly fut egyébként annyira kemény arcára. Megvárják a mamát is, hiszen tudják: egy a céljuk — Vas-utca 17.

Vas-utca 17

Ma szanatórium áll a helyén. De akkoriban kétemeletes, kényelmes patriciusház volt, félig pesti bérház, félig nemesi kúria. Udvarának tetemes részét rács kerítette el, a kerítésen belül kissé elhanyagolt, de egykori parkszerű emlékeit még mindig féltékenyen óvó kert, amelyhez külön kapu szolgált s a két kapubálványon álló óriási Louis XV. kőváza még ma. félszázad múltán is élénk emlékezetében van az egykori kisfiúnak.

Az emeletekre széles, kényelmes, sűtői vörösmárvánvból faragott lépcső vezet fel. Amikor ezt a lépcsőházat építették, az egykori tulajdonos, Rakovszky Károly, még nem számolt a majdani nagy-

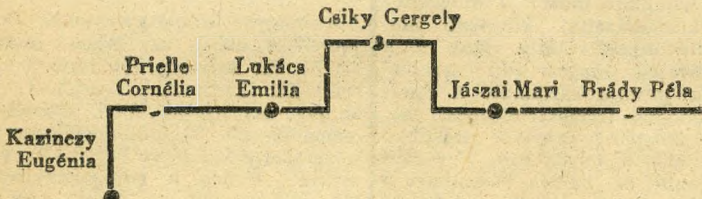
város telekénységével. Maga a háziúr a második emeleten lakott. A kisfiú külön mulatságára egy Lóri nevű papagáj gagyogott a háziúr lakása előtti gangon s különböző, félig francia, félig magyar invectivákkal illette a földszinten háborgó gyereksereget. Francia tudását a ház úrnőjétől szerezte, aki régebben társalkodónő vala s hossz-szas élete alatt sajátjóságos magyar-francia volapük-nyelvjárást rakott a maga használatára össze. A Nemzeti Színházban bérelt zsölléjét például elvileg csak „zsöllér”-nek tisztelte.

S hogy a ház úrnőjének állandóan bérelt helye volt a Nemzeti-ben, annak megvolt a maga külön oka: elvégre, ha partájainak nagyobbik része ilyen vagy olyan kapcsolatban áll a Kerepesi-út elején álló oszlopos teátrummal, akkor a ház tulajdonosának illik lakóit a világot jelentő deszkákon is figyelemmel kísérnie.

Márpedig ezek a lakók csakugyan szoros kapcsolatban állottak nemcsak a virágját élő Nemzetivel, hanem általában a magyar irodalmával. A kisfiúnak akkor persze sejtelve sem volt a háznak erről a titokzatos jelentőségéről. De most, egy félszázad múltával annál áhítatosabban dereng fel emlékeiből ez a ház s annak első emeleti gangja, amelyben képviselve volt a tizenkilencedik századnak körülbelül egész magyar irodalma s a kisfiúnak, akit minden egyes lakó szívesen becézgetett, sőt holmi — a második lépcső mellett meghúzódó spájzbeli — nyálónkságokkal is traktáltatott, csak öntudatra kellett volna ébrednie, hogy teli tudóval szívja lelkébe a *genius loci*-t, a magyar betű multjának legérdekesebb, személyes emlékeit.

Az olvasó

szíves engedelmevel az itt következő kis vázlattal próbálnám ennek a gangnak irodalomtörténeti helyrajzát adni.

Hátul, a kert felé eső szárnyban húzta meg magát szemérmes szégyénsséggel, de előkelő lelkével Kazinczy Ferenc leánya, Krajinik Imréné Eugénia. Az utcai front bal szögletében Prielle Cornélia lakott, aki — ha maga is nem szerzett volna magának halhatatlan nevet — úgy is bekerülhetett volna a magyar irodalmába, mint Petőfi-nek egy bolondos éjszakán át menyasszonya. A nagyasszonyoknál külföldön is híres saját kosztüm-tára volt, amely akasának minden falán végigvonuló szekrényeit foglalta el. A kisfiú kedvenc tartózkodási helye: fantáziája itt gyűlt fel első ízben a sok történelmi hangulatú brokát- és koronálomegk közepette.

A következő ajtó — amelyet nyaranta legyek ellen védő zöld láló borított el — vizmai Lukács Emília nevét viselte. A kisfiú nagyanyjának nővére volt s neve úgy került bele irodalmunkba, hogy édesbátyja volt az a Lukács Móric, aki a Kisfaludy Társaságot alapította s aki „Lukács Móric és Krisztina” néven jelentős irodalmi alapítványt tett a Tudományos Akadémiánál.

A lépcsőház

beszöggelőlőjében kétszárnyú hatalmas ajtó mögött lakott hosszabb időn keresztül — mielőtt meg-nősült volna — a fentemlített Gergely bácsi, akit az irodalom az ismertebb Csiky Gergely dr. néven mint drámaíróként könyvelt el. Lakásában fészület, szentkép emléketetett az egykori papra; a szoba egyik szögletében nagyarányú pipatórium hosszúszerű csilukok tömegével díszelgett, hol is mind-egyik csiluknak megvolt a maga külön gazdája — Csiky baráti köre: Bartók Lajos, Vadnay Károly, Rákosi Jenő s még néhányan

a századvég irodalmi nevezetességei közül, akiket az illetékes csilukon kívül a szekrény tetején állandóan készenlétben lévő tea-és kávéfőző-mesinériák is vártak, melyeknek gondozását egy bánatos özvegy bejárónő vállalta, akit Rákosi — némi offenbach-i perszif-lázzsal — „Niobé”-nak szeretett címczgetni.

A gang következő ajtaja Jászai Mari „belső lakosztályaihoz” szolgált, akit a kisfiú legnagyobb csodálkozására a házbeliek következetesen „Mari bácsi” néven becézgettek s ezzel meglehetősen tisztel-ségüknek adtak Katona József Gertrudisának utólréhetetlen nagy-ságú interpretálójával szemben kifejezést.

A jobbszélső lakás

bérlője végül Brády Béla volt, a kisfiú nagybácsija, aki rendes polgári foglalkozása ellenére is, két-féle címen került bele a literatúrába. Egyszer azért, mert Jókai Móric az ő édesapjáról, Brády Lipótról, a brádi aranybányák tulajdonosáról írta meg még 1850-ben „A Bárdy-család” antikzabású 49-es tragédiáját. A kisfiú még ma is remélőzve emlékezik „Poldi bácsi” csonka kezére, amelyről Poldi bácsi gyerekkorában vágták le három ujját a román tribun hordái. Jókainak — akkor még mint „Sajó”-nak — ez volt az első nagy irodalmi sikere s tán kabalá-nak tarthatta, hogy a Brádyakkal később is szíves barátságot tartott. Amikoriban már a Külső Stáció-utca sárgaházának foglya volt. Másodszer pedig úgy került bel-ez a Brády-család az irodalomba, hogy a szóbanforgó Gergely bácsit is megnakta gangszomszédja fa-miliájának antikzabású sorsa s utolsó drámáját, a „Vasembert”, Bárdy Gáborról, a munka ariszto-

kratájáról, az eljövendő huszadik század magyarjáról mintázta, aki-nek bárókisasszony volt ugyan a valóságban a felesége, de Gergely bácsi keze alatt éppen az ariszto-kráciától irtózó „vasember” lett belőle, kemény elszántságú bánya-könyúr, aki büszkén hirdeti magá-ról:

*Miként a vas, mely bányámban terem,
Sem törni, sem hajolni nem fogok!*

Ime, Kazinczytól kezdve, Jókain, Katonán, Petőfin keresztül egészen

*val, azo gmbküll fevül odo uru yalru, avu oed isomies katas avu isde
arabkieseset aena, avuamnyadot az yalru avo abandru - zav aens zodo vedt
avun ood isomies katas, oa odo vedt vodo sovazay avuamnyau fevül, ad
ow avuamnyau ison aas monu isomies katas avuamnyau fevül, oa odo vodo
isomies katas vedt fevül, oad ad san avuamnyau ison avuamnyau fevül, ad
avu, vedt avuamnyau isomies katas avuamnyau fevül, avu avu avu avu avu
zad, avu odo vedt avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu
avuamnyau yalru isomies katas, avu avuamnyau isomies katas avuamnyau fevül, ad
avuamnyau ison avuamnyau isomies katas avuamnyau ison avuamnyau ison avu
yodavud vodo isomies katas, avu oad avuamnyau ison avuamnyau ison avu
gmbküll avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu
avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu
avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu
avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu avu*

Csiky Gergely titkos írású kézirata

Lukács Emiliát — vulgo „Milli néni”, ahogy a házban mindenki becézte — mindenki mint örökké jókedvű, derűs lelkű, tréfára mindenkor kapható vénkisasszonyt ismerte és szerette. Volt benne ugyan valamiféle *virgo fortis*-ből, de ezt a külvilág számára teljesen el-kendőzte örökké kacagó humora, gyakorta bátran kibuggyanó ön-szatírája. Csak aki ezekbe az egyébként könnyen leleplezhető, naívvul titkos abrakadabrákba te-kinthetett bele, az a megmondha-tója, milyen mélységes bánat űlte meg az egykori „Jukker” kisasz-szony, főispán-leány lelkét addig, amíg végül a tréfásszívű, bieder-meier-főkötös „Milli néni” lett belőle...

A csöndes tragédia

ott lenn Temes megyében expo-nált, ahol két szomszédos birtok farolt egymáshoz. Az egyik Basa-rága, a Lukácsok birtoka, ahol a vizmai Lukács-lányok a kor úri módija szerint éltek világukat: lovagoltak, kucsiróztak, hol Temesvárra, ahol Bonna püspök úr, a család jóbarátja rezideált (a kis-fiú mamáját is majdan Bonna püspök tartja a keresztvíz alá, hol meg a szomszédos Marczibányi-birtokra, Tornyára, ahol idősebb Csiky Gergely a plébános, az író Csiky Gergelynek nagybácsija.

A sors beláthatatlan szeszélye úgy hozta magával, hogy az ifjab-bik Csiky Gergelyt püspöke, már mondott Bonna Sándor, ki-adta „nevelőbe” nagybácsijához, a plébánoshoz. Az ifjabbik Ger-gely ugyanis ekkor már megjárta a pesti, majd a bécsi papnevelőt, teológiai doktor is volt már, fel-szentelt pap. De csak nehezen tu-dott az Úr szelfd igájába beletörni. Az igazat megvallva, nem egészen a maga szántából jutott a papi pá-lyára: jó szíve vitte oda. Tizenhat esztendő volt, amikor édesapja, az orvos, meghalt. Hát, hogy ne-veltetése ne essék édesanyjának terhére, azért vette fel a reveren-dát. Lelkének másik fele azonban az írásnak volt eljegyezve. Becsü-léttel állotta papi esküvésését, de lázadó lelke nehezen tört bele a papi élet áldozatos hivatásába. Szobájából gyökörre lehetett ki-hallani a Marseillaise robbanó tí-rádait, amint zongoráján szabad-jára engedte háborgó érzeit.

A jó Sándor püspök

úgy hitte, hogy idősebb Csiky Ger-gely plébános úr majd jó hatással lesz az unokaöccsére; ezért küldte ki „légváltozásra” Tornyára. S a végzet itt boronálta össze tiszta, szent, mindvégig becsületes érzés-ben a fiatal főispánkisasszonyt és a leendő drámaíró. Kettejük le-vélnaplója nem való a nyilvános-ság elé: a sors és a konvenciók bilincsei ellen lázadó két fiatal lélek keserű panaszai süvítenek mind-n sorból. De az is kiviláglik belőlük, hogy mindketten hősi lé-

Csiky Gergelyig, forrón lüktető, a való élet ízeivel gazdag irodalom-húzódt meg ezen a gangon, amely a kisfiú hangos kacagásától visszhangzott, amint egyik ajtótól a másikig toporzékolt kicsikós jókedvben. Arról persze sejtelve sem volt, hogy mindezek a néni-és bácsi máris lexikonok vastag-betűs címszavait jelentik. S még kevésbé sejtette, minő halk em-beri drámák, csöndes tragédiák fonódtak itt ajtótól ajtóig. Évtize-deknek kellett elmúlniuk, amíg az egybe némi, egészen halovány betekintése jutott. Éspedig egy titkos-írásban fennmaradt levélköteg formájában, amely családi hagyatékképpen a fentemlített Lukács Emília emlékei közül maradt a kisfiúra. Egy darabka mutatóvány ebből a naplószerű levelezésből így fest:

lelkek vállalják azt a sorstílust, amelyet Gergely papi volta mint palost rakott közéjük.

Csiky Gergelynek egyik legszebb, hatalmas életélményévé lett ez a tragikus szerelem, amelynek majdan annyi szép emléket állít. Már egyik első írásában, „Az amazon” című kisregényében megrajzolja Agatha finom kontúrját: a szabadgondolkodásban, vallásos oktatás nélkül felnőtt, szépséges, dús-gazdag és tisztalelkű kisasszonyt, aki büszke, határozott jellemű, férfiasan önálló, eszes, mélyen szerető, de szerelmét váatosan titkolja. S vele szemben áll a vallás malaszt-jaiban erősen hívő Várhegyi Ödön, akivel a leány vallási kérdések fe-lől vitatkozik gyakran, míg végül fellobban a férfiban a nagy szer-elem. A társaság nyelvére kapta őket — hiszen kisváros az életük környezete —, de Agatha megveti az egész úri pereputtyot s amikor már nagyon, az idegeire megy, egyszerűen faképnél hagyja.

S ez az Agatha

minduntalan felbukkan majd Csiky későbbi alkotásaiban is, mindvégig, egészen az utolsó „Nagymamát”, akinek búbajos megszemélyesítője, Prielle Cornélia is — tudjuk — ott élt azon a bizonyos gangon, fehérhajú nagyasszony, az ugyan-csak fehérhajú matrónává öszült Lukács Emília mellett.

„Agatha” mindvégig kitartott lánykorának elérhetetlen ábrándja mellett s csak zizegő emléket őrizte meg kettejük levelezésében. „Várhegyi Ödön” elköltözött a vasutcai házból és sorsa egy de-rék, fennköltlelkű asszony karjai közé vezetete. Családot alapított és gyermeke, a „kis Ödönke” — gyengéd emlékezés az egykori „Vár-hegyi Ödönre” — ott szerepel még utolsó feljegyzései között, ahol a még megírandó drámatémák kö-zött gondosan feljegyezgeti a boldog apa, „Ödönke” gyöngyöző eső szavait. (Az író egykori kis fia ma előkelő köztisztviselő egy nagy vidéki városban.)

Aztán akkor szegény beteg szíve túlkorán, 49 éves korában, vitte a sírba Csiky Gergelyt. Agatha is pár hónap múlva követte a min-dent elsimogató, puha emlékek ködvilágába.

Supka Géza